

Ez volt az élet

Első rész

Kissé gyengélkedő nyolcvan év körüli nagyanyám a szobában pihent, ahonnét egyszer csak keserves zokogás hallatszott. Valaki gyorsan benyitott, megkérdezve, hogy mi a baj? Nagyanyám hüppögve csak ennyit tudott mondani: Hát ez volt az élet?

Bár apám vasutas volt, a családom 1947-től paraszti körülmények között élt, s mintegy 14 hold földön gazdálkodott. Heten laktunk a kétszoba-konyhás, nyári konyhás parasztházban: a nagyanyám és két lánya: édesanyám és keresztanyám, az ő férjeik: apám és keresztapám, valamint az öcsém és én. A parasztudvarban tyúkok és libák voltak, az ólakban disznók, az istállóban pedig tehének és lovak. A ház 800 négyszögöles telken állt. A gazdasági udvaron túl volt a veteményeskert, s szinte mindenütt gyümölcsfák. Ez még idillinek is tűnhet, ha megfeledkezünk a terület rendben tartásához szükséges munkáról s mindenekelőtt az állatok gondozásáról. Az istállóból naponta ki kellett hordani a trágyát, azaz a szalmával keveredett ürüléket. Ezt egy kamasz is meg tudja csinálni, így gyakran volt a feladatomban. A csípős, bűdös szag hatására – különösen a lovaknál – néha még a könnyeim is kicsordultak. Ezt követte az almozás, azaz a kihordott trágya helyére be kellett teríteni a szalmát, hogy a tehéneknek és a lovaknak legyen mire ráfeküdni. Így lett másnap is trágya, ami a trágyadombra kihordva „összeérett” olyanná, mint a máj – nem véletlen a megkülönböztetés nehézségét szemléltető ismert mondás –, ami a földekre kihordva és beszántva a termőtalaj erejét természetes módon helyreállította. Ma a szerves trágya hiányában műtrágyáznak, aminek következtében tönkremennek a termőföldjeink.

Még otthon, gyermekként hallottam, hogy akire azt mondják: buta paraszt, az kétszer buta. Rövidesen rá kellett döbennem, hogy magyar nyelvterületen ezt így tartják. Más népek nyelvében a paraszt olyan foglalkozást jelentő szó, mint pl. a molnár, szabó stb. S e foglalkozást jelentő szavak családnevek is lettek: Müller, Schneider sőt a Bauer (paraszt) is. A magyar nyelvterületen is vannak Molnár, illetve Szabó nevű családok, de az elképzelhetetlen, hogy valaki pl. a Paraszt János nevet viselje. Nálunk ugyanis a paraszt szó a mindenki által

lenézett, butának, faragatlannak, durvának tartott, a társadalom alján élőknek tekintett emberek megjelölésére szolgál, így eleve nem válhatott családnévvé. Miért alakulhatott ez így? Netán vissza kell mennünk a polgárosodni akaró parasztság 1514 utáni megnyomorításához? Ez is elképzelhető. Olvassunk csak bele Apáti Ferenc 1520 körül írt, a korabeli magyar társadalmat szatirikusan bemutató „Feddő ének” című versébe, ahol a magát Sámsonnak gondoló, urait nem tisztelő pórok megfékezésére a kortárs költő azt javasolja: „Fogjad meg szakállát, vedd el csak jószágát, / Megalázza magát.” Továbbá gondoljunk a nagyon régi „pórus jár” kifejezésre is, ami azt bizonyítja, hogy a pórok mindig csak rosszul járhattak. S a sor folytatódik az 1849 utáni felemás jobbágyfelszabadítással, sőt az 1920-as években elsikkasztott földreformmal. Mindezek következtében a parasztság kiszolgáltatott körülmények között vergődött. Nem is szólva az 1945 utáni ostoba és kártékony kommunista kísérletekről. Mindennek a következménye, hogy ma családi gazdálkodás már alig van, s Európa egyik legjobb mezőgazdasági adottságú országában a parasztságnak csak néhány hírmondója maradt. Ugyanakkor megjelentek azok a valóban műveletlen, mondhatni „városias” tömegek, amelyek – a paraszttal ellentétben – már dolgozni sem hajlandók.

Családomról azt is mondhatnám, hogy – mint minden család – nagyon-nagyon régi. Elődeinknek sora ugyanis visszavezet az őseimbekig, más szóval Ádámgig és Éváig, csak nincs róla okleveles igazolásunk. Az első, akinek egyik tettét megőrizte számomra a családi emlékezet, egy ükanyám, aki 1850 körül – talán később vette észre, hogy elfogyott a kenyér – ifjú menyecskeként úgy gondolta, nem megy el a másnapra előírt robotba, hátha nem veszik észre, s este bekovászolta a kenyérnek valót. Másnap reggel nekilátott a dagasztásnak, de rövidesen megérkezett a nagyhangú hajdú, s fiatal ükanyámat, minden könyörgés ellenére – még azt sem engedve meg, hogy a kezét megmossa – úgy, ahogy volt elhajtotta a robotba. Ennek kapcsán néha arra gondolok, hogy a magamfajta „történelem-nélkülieknek” sem ártana emlékeztetni és bizonyíttatni: őseik kemény munkával járultak hozzá a magyarság, az ország megmaradásához. Ez esetben a nem létező nemesi címerem pótlására készíttendő „népi” címerembe a kenyérdagasztástól tésztás kezeit könyörögve tördelő ükanyám alakját kellene belerajzolni.

Ugyanakkor azt is meg kell említenem, hogy ükanyám a robot 1853-as eltörlésével kapcsolatban egy meghökkentően furcsa mesét adott tovább 1857-ben született lányának, a dédanyámnak. Eszerint az aradi vértanúk azért adták az életüket, hogy a robotot el ne töröljék, s az volt az utolsó „szavuk”: „Inkább az égről a csillag, mintsem a robot megszűnjék.” Nem tudni, hogyan alakult ki az 1848-ban elhatározott és megkezdett jobbágyfelszabadításnak ez a képtelen bemutatása. Lehet, hogy a robot eltörlésével egyet nem értő földbirtokos akarta jobbágyait megtevesztetni? A lényeg, hogy 92 évet élt dédanyám ezt így mesélte unokájának, az édesanyámnak, miközben a szobájuk falán lógott az a millenniumi évek körül megvásárolt, díszes keretben levő színes olajnyomat, amely a 13 aradi vértanút ábrázolta, s a szentképek közötti egyediségével

– a későbbiekben – az én történelem iránti érdeklődésemet is felkeltette. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a népnek milyen értesülések alapján alakul ki a történelemről alkotott véleménye, s mennyire vehető komolyan az, amit a népi emlékezet megőriz?

Úgy gondolom azt is nyilvánvalónak kell tekinteni, hogy a néppel kapcsolatban kialakított romantikus elképzelések félrevezetőek, sőt kártékonyak is lehetnek. Jól mutatja ezt az 1950-es években divatozó ostobaság, miszerint a társadalmat két nagy részre lehet osztani, a „gonosz urakra” és a „jóságos népre”, s minden rossz okozójának az urakat jelölve meg. Mint népi származék nagyon jól tudom, hogy a nép körében milyen sok az ostoba és gonosz ember. Ez épp az 1950-es években vált egyértelművé, amikor még a falusi társadalmat is megosztották, s a nincstelen uradalmi cselédeket, már akik erre kaphatók voltak, a parasztok ellen uszították. Ez a gyűlöletkampány nemcsak a kulákokká nyilvánított vagyonosabbakat, de az átlag paraszti rétegeket is a volt cselédek ellenségeinek tekintette, „kizsákmányolóknak”, akiket most meg kell büntetni. Előfordult, hogy az egykor pusztán élő cselédből lett tanácselnök bosszúhadjáratokat vezetett a falusiak ellen. Még a parasztgyerekek továbbtanulását is akadályozták. Az egyik diák azt írta a jelentkezési lapra, hogy gyógyszerész szeretne lenni. Kérelme támogatását az osztályharcos nincstelenek valamelyike a következő megjegyzéssel utasította el: Az kéne még, patikus. A végén bekever nekünk valamit. A nép szava tehát korántsem Isten szava.

Ugyanakkor az sem feledhető, hogy a vagyonosok közül is sokan visszaéltek kivételezett helyzetükkel. Nagyanyám az első világháború után egyedül maradt három apró gyermekével. 1929–30 körül a nyomor szélére zuhantak. 18 éves anyámnak és nővérenek egyetlen kenyérkereseti lehetőség kínálkozott, hogy elmenjen a városba szolgálnak. Ezt a munkát nem tartották volna elfogadhatatlannak, de azt is tudták, hogy a szemre való szolgálókat a fiatal urak vagy akár a háziúr is ágyasuknak tekintik. S mindezt a magát nagyon hangosan keresztény-nemzetinek valló úri-középosztályi réteg nagy része természetesnek tartotta, hiszen a faluról jött cselédlány nem számított velük egyenrangú embernek. Különben is: valami sültparasztnek majd így is jó lesz. Az eszükbe sem jutott, hogy ezeknek a lányoknak lelkük is van, és sokuk nagyon mély vallásosságban nevelkedett. A megpróbáltatásra végül nem került sor, mert a nagybátyjuknak megesett a szíve az elzüllesztéstől sírva-ríva rettegő unokahúgain, és segített a válságos éveket átvészelni. Így édesanyám a hét évvel későbbi esküvőjén méltán tarthatta kezében a liliumcsokrot.

Természetesen a falvakban is akadtak laza erkölcsű fiatal nők, akiknek a városi szolgálat nem okozott gondot, s akadtak olyanok is, akiket a kiszolgáltatottság fosztott meg női önbecsülésüktől. Sajnos általánosan elfogadott volt, s a munkáltatók, feljebbvalók közül sokan természetesnek tartották, hogy szexuálisan is a rendelkezésükre kell állniuk az irányításuk alatt dolgozó, szemrevaló nőknek, illetve beosztottaik kiszemelt feleségeinek, s ezt a szülőknek, illetve a férjeknek is tudomásul kellett venniük. Napjainkra azonban módosult a helyzet. A nők

általános emancipálódása következtében előfordul, hogy munkahelyükön a vezető férfiak általuk gerjesztett vágyakozását „szakmai” előmenetelük megalapozására, magasabb beosztásuk elérésére használják fel.

Anyai nagyanyámat és dédanyámat tudomásom szerint nem érte szexuális megaláztatás, vagy csak a szégyen eltitkolása miatt nem tudok róla. 1857-ben született dédanyám, Béres Erzsébet 18 éves kora körül házasságot kötött egy korban hozzá illő gazdálkodóval. Második gyermekükkel volt állapotos, amikor átkocsiztak a szomszéd faluban tartott vásárra. Ragyogó napsütéses áprilisi idő volt. A délutáni órákban indultak haza, amikor hirtelenül egy hideg zápor lepte meg őket. Mivel kevés ruhát vittek, a férj levetette a kabátját és a feleségére terítette, így nagyon megfázott, s néhány heti betegeskedés után meghalt. Dédanyám élete végéig siratta szerelmetes ifjú férjét, akinek halála után mintegy fél évvel megszületett a „kislányuk” is. A két gyermekkel egyedül maradt, húszas éveiben járó, gyönyörű fiatal özvegyet – akinek családja a Somogy megyei Zsitván, illetve Szakácsiban élt – az 1880-as évek közepén hozta Szentmihályra feleségnek egy nála jóval idősebb özvegyember, Keglevics Vendel. Ebből a házasságból négy gyermek született, köztük 1888-ban anyai nagyanyám: Ilona. A hatvanas éveiben járó férj azonban 1897-ben meghalt, így dédanyám alig negyvenévesen másodjára is özvegyen maradt. Ezzel ugyan megszabadult a boldogtalan második házasságától, de anyagi biztonságát is elvesztette. Keglevics, az urizáló számadó-juhász ugyanis keményen bánt fiatal feleségével, aki nem is tegezhette az urát, akinek a számára nemcsak a mindig friss tiszta ruhát, de ünnepekre a rakottra vasalt szárú bőgatyát is biztosítania kellett. Mert tetszeni akart a fiatal asszonyoknak, nem is eredménytelenül. Így ragadt rá a „Csali” gúnynév, mert ezzel is és azzal is csalta a feleségét. Nem is hívták másnak a faluban, mint Csali Vendelnek, s még az unokáit, édesanyámat és testvérét is „Csali-lányokként” emlegették.

Dédanyám kapcsán is emlékezetes maradt egy kenyérsütés. Éppen szülés után volt, talán a második napon, amikor az ura ráparancsolt: Kenyeret sütni! Dédanyám erre csak annyit kért: Uram-bátyám, kemencefa sincs, legyen szíves hasogasson a gyerekekkel. A válasz csak annyi volt: ez is a te dolgod. Így a még gyermekágyas asszony kénytelen volt nekilátni a favágásnak. Bár próbált rongyokat kötözni a nehéz munkától felerősödő vérzés felfogására, de nem sok sikerrel. A nők számára való kisanadrág, a bugyi ekkor kezdett terjedni, de ő ezt sem használhatta, bár a téli hideg ellen szeretett volna ilyent varrni, de az ura ráförmedt: Szó sem lehet róla, ember nadrágban, asszony szoknyában. Ha meglátom rajtad, lehasogatom. Dédanyámnak viszont a kemence befűtéséhez szükséges fát kellett hasogatnia, miközben a vérzéssel kínlódó „mostohán” az „ura” és annak első házasságából való két kamasz fia gúnyolódva nevetgélt.

A kenyérről szólva arra sem árt emlékezni, hogy családom életében az 1950-es évek végéig a „Mi Atyánkban” mondott könyörgésnek: „Mindennapi kenyere-rünket add meg nekünk ma” napi időszerűsége volt. Ha egy darab kenyeret valaki véletlenül a földre ejtett, azt fel kellett vennie és megpuszilnia.

Dédanyám 12 gyermeket szült, s közülük 7 érte meg a felnőtt kort. Az utolsó kettő már a második özvegsége elején fogant, egy-egy nagyon rövid szerelmi gerjedelem bizonyítékaként. Az 1898-ban született fiú az első világháború előtt Budapesten tanulta az autószerelő szakmát. A háború után a frontról hazatérve a falujában – miután lecsillapította egy gyűlés gazdagok ellen felheccelt hangoskodóit – a józan többség megválasztotta az 1919-es direktórium elnökének. Féken tartotta az indulatokat, senkinek nem esett bántódása, a falu volt vezetői és vagyonos tagjai is biztonságban éltek. A diktatúra bukása után letartóztatták, de a vizsgálati fogságból hazaengedték, mert semmiféle bűnt nem követett el. Ő azonban annyira méltatlannak érezte a vizsgálatot és a falu hálátlan közönyét – ugyanis senki sem merte aláírni a dédanyám által körbehordott, büntelenségét igazoló nyilatkozatot –, hogy az emigrációt választotta. Egy éjszaka titokban – az édesanyja kíséretével – elhagyta a falut, de a dombtetőről „jelképesen” leköpdöste a „piszkos Szentmihályt”. Előbb Bécsben, majd osztrák származású feleségével Harkovban élt, ahol repülőgép-szerelőként dolgozott, és még pénzküldeményekkel is segítette nagyanyámékat. A harmincas évek szovjet „tisztogatásai” idején – felesége üzenete szerint – belehalt a letartóztatása utáni kínzásokba. Mint a politika iránt érdeklődő diákot édesanyám és nagyanyám gyakran emlékeztettek az ő tragédiájára.

Dédanyámnak 1899 őszén, a szentmihályi búcsú délutánján nagyon hevesen kezdett udvarolni az első házasságából született, de súlyosan beteg lányának a férje, azaz a veje, aki úgy intezte, hogy csak ketten maradjanak a lakásban. A nagyon szép, 42 éves asszony végül engedett a nála tíz évvel fiatalabb és rámenős férfi csábításának, ami ugyancsak nem maradt eredménytelen. A következő év júniusának végén, aratási időben született meg a kislány, akinek a gondozására nem nagyon volt idő, talán akarat sem, így néhány hetes korában meghalt. Isten legyen irgalmas az érintetteknek. A család emlékezete szerint a ravatalon gyönyörű volt, mint egy angyal.

A temetés után dédanyám 14 éves fia sírva tette szövé: Édesanyám, milyen szégyen, nincs apánk, de testvéreink születnek. S az édesanya megígérte és meg is tartotta, hogy többet ilyen nem fordul elő. Ez a tiszta lelkű, érzékeny ifjú 1914-ben, a Szerbia elleni támadás során esett el, két árvát hagyva maga után.

Béres Erzsébet dédanyám erős egyéniség volt, s a második özvegségével rászakadt nehéz helyzeten is úrrá tudott lenni. Pedig a bajok ijesztőnek látszottak. A szembesülés története azonban lassan álomlátássá szelídült, amit többször is így mesélt el: A hagyatéki tárgyalás előtti éjszakán álmában megjelent neki a meghalt második férje, ezt mondva: Kedves feleségem, holnap odáig siratsz, hazáig átkozol. S szó szerint így történt. Dédanyám ugyanis a hagyatéki tárgyaláson tudta meg, hogy a mulatozó Keglevics dédapa mindent eltékozott, elzalogosított, amit csak lehetett. A pompa szerető, nőket hajkurászó Csali Vendel után csak a cifraszűr maradt meg, amit a milleniumi kiállításra viselt mint a gróf juhainak gondozója, s ahová fiatal feleségét is magával vitte. Dédanyám mesélgetett ezekről az emlékeiről is, de belőlük említésre érdemes

részlet sajnos nem maradt fenn. Csak a cifraszűr, aminek az árából két tehenet tudott venni.

A család megkapaszkodott helyzetét mutatta, hogy dédanyám felnőtté váló, jó megjelenésű gyermekei a falu módosabb családjainak fiataljaival házasodtak. Legidősebb fia egy gazdag parasztlányt vett feleségül, egyik lánya egy vagyonos parasztfiatal felesége lett, másik lánya, a nagyanyám pedig egy ugyancsak módos iparoscsaládba került menyecskének, miután dédanyám nem engedte meg neki, hogy vagyontalan szerelmének legyen a felesége. Ezért volt kénytelen Keglevics Ilona 1906-ban házasságot kötni az 1880 körül született Kubó János gépészkováccsal.

Kubó nagyapám édesapja, az 1838-ban, Morvaországban született Jan Kubu katonaként került Nagykanizsára, ahol egy földbirtokos tiszt felfigyelt az ügyes patkolókovács munkájára, s állást ajánlott neki a birtokán, amit a dédapám elfogadott. Leszerelése után különböző pusztákon dolgozott mint gépészkovács, majd negyvenéves kora körül feleségül vett egy magával egyidős német szolgálólányt. Így lettek ők az én magyar dédszüleim miközben nevük is „magyarossá”, Kubóvá módosult. Ugyanakkor dédapám, ha a származásáról szó esett, haláláig kikérte magának, hogy ő nem cseh, hanem morva.

Anyai nagyszüleim lakodalmán azt is észre lehetett venni, hogy a menyasszony – Keglevics Ilona – kiemelkedik a környezetéből. Nagyanyám ugyanis rossz helyre született, mert nemcsak gyönyörű volt, de sugárzó egyéniség is, aki hozzá illőbb környezetet érdemelt volna. Mivel a vőlegény a Skublics uraság egyik pusztáján volt kovács, így a lakodalomba az urasági család is hivatalos volt. El is jöttek néhányan, köztük egy épp szabadságon levő fiatal tengerész-tiszt. Őt is megbabonázta a menyasszony szépsége, és táncra kérte. S ez a táncra való felkérés újra és újra megismétlődött. A fiatal tiszt nem tudott betelni a menyasszony szépségével, csodálatos mozgásával, aki szinte úgy táncolt, hogy a földet sem érintve lebegett, miközben kedvesen társalogtak. Kettejük tánca a lakodalom központi eseményévé vált, de több nem történt. Nagyanyám kis időre egy olyan helyzet résztvevője lehetett, ami az ő adottságai, ragyogó személyisége, finom modora alapján igaziból is járt volna neki. A táncnak azonban vége lett, a lakodalomnak is, s az ifjú feleség – kovács mester férjével – elhálta a nászéjszakát.

A házasság nem lett boldog. Első szülött fiuk még csecsemő korában szerencsétlen módon meghalt, mert a munkára parancsolt nagyanyám távozása után az anyós nem ügyelt a mozgékony kicsire, aki az asztalon kialakított fekvőhelyéről lezuhant. Ezt követően két lányuk született: 1909-ben Erzsébet, 1912-ben pedig édesanyám, Kubó Ilona. Eközben gyakran költöztek, mert nagyapám állandóan változtatta a munkahelyét, így egy ideig Kanizsán is laktak. Nagyanyám közben megtudta, hogy férjurát a szerelmi szenvedély hajtja. Nem tud meglenni legénykori szeretője, egy csinos fiatal özvegy nélkül, aki bárhová költözik, ő utána megy a családjával. Mert a szerelmi szenvedély ilyen. Hiába dicserőte mindenki nagyanyám feltűnő szépségét, nagyapámnak a másik asszonyra

is szüksége volt, akitől ekkortájt egy fia is született. Nagymamám mindezt egyre keserűbben tűrte.

1914-ben a háború kitörésével véget ért nagyszüleim házassága, bár ők ezt akkor még nem tudták. Nagypapám 1914 nyarán kivitték az orosz frontra, s Przemysl erődjének elestekor fogságba esett. Attól kezdve a család évekig semmiféle értesítést, hírt nem kapott felőle. Ezzel párhuzamosan a földbirtokosnő a két apró gyermekét nevelő nagymamát kitétte a kovácslakásból, mert neki új kovácsot kell alkalmazni. Ez ugyan érthető, de arra nem gondoltak a gazdagok, hogy a katonának elvittek itthon maradt családjával mi lesz? Hogy nekik – ha nem is külön lakást, de – valami lakhatási lehetőséget kellene biztosítani. Ennyit a vagonosok hazafias áldozatvállalásáról. Nagymamám tehát nem tehetett mást, visszament az édesanyjához, és bezúfolódtak dédmamám szobakonyhájába.

Szerencsétlenségükre azonban a szoba padlózva volt. 1915-ben ugyanis katonákat kellett elszállásolni a faluban, köztük tisztet, s a község vezetői úgy döntöttek, hogy egyiküknek a dédmamám padlós szobáját jelölik ki. Elképzelhetetlen, hogy a falu módosabb családjainál, a helyi „intelligenciánál” ne találtak volna neki helyet, de az ő megszokott kényelmüket nem akarták megzavarni. Így dédmamám minden könyörgése ellenére a nagymamám és két kislánya által lakott szobába – dédmamám ugyanis a konyhában aludt – beköltöztették a Lembergől származó, lengyel nemzetiségű tisztet, aki nagyon látványosan gyakorolta vallásosságát, kedves volt és udvarias, s minden este térden állva imádkozott a fekhelye előtt, ahol korábban a két kislány aludt, s akik most az édesanyjukkal egy ágyba zsúfolódtak.

Nagymamám ekkor 27 éves volt, s a mogorva, szeretőt tartó férjére való emlékezését nem az utána való szerelmes várakozás hatotta át. Ugyanakkor a kényeszerű lakótárs udvarias viselkedése tetszett az elegánsabb világ után vágyódó fiatalasszonynak, a látványos vallásosság pedig megtévesztette. Aki ilyen sokat imádkozik, annak hinni lehet. S úgy tűnik, az állatorvos-katonatiszt beleszeretett a nemcsak nagyon szép, de születetten intelligens fiatalasszonyba. A leggyengédebben közeledett hozzá, nőtlen lévén, többször is megígérte, hogy a háború végén feleségül veszi. A beteljesült szerelem nyomában termést hozott, s 1916-ban megszületett nagymamám Kázmér fia. A boldog apa ünnepélyes keresztelőt rendezett. Az újszülöttet és édesanyját hintóval vitette a templomba, a község házában pedig el akarta érni, hogy kisfiát az ő nevére anyakönyvezzék, de a törvények értelmében ezt nem lehetett megtenni, az újszülött tehát csak az apa keresztnevét örökölhette, így Kubó Kázmér lett, s e néven hal majd hősi halált a második világháborúban. A keresztelőn megjelent a boldog apa öccse, Szaniszló is, aki szintén azt hangoztatta, hogy ezek után Kázmérnak és Ilonának össze kell házasodnia.

A háborús forgatag azonban mindent megváltoztatott. Az ifjú apát messzire helyezték, majd a postai kapcsolat is megszakadt. Nagymamám nevelte három gyermekét, és reménykedett. Lezajlott már az 1918-as összeomlás, forradalom,

kommün, ellenforradalom, de semmi hír. A politikai helyzet lassú megnyugvása után a helyi postamester, aki szintén jól ismerte a lengyel tisztet, próbát tett és levelet írt neki Lembergbe. A címzett ezt megkapta és válaszolt is rá, ami szerencsétlen nagyanyámat porba sújtotta. Javaslatra ugyanis az volt, hogy a kisleányt hajlandó magához venni, tehát állapodjanak meg, mikor és melyik határállomáson lehet ezt lebonyolítani. Nagyanyám – akinek feleségül vételéről szó sem esett – keserves sírógöcsben volt kénytelen éveken át dédelgetett álmaitól elbúcsúzni, apró darabokra tépve a hűtlen férfi fényképét. Négyéves kisleányt természetesen nem adta. Az egyedül maradt, 32 évesen reményeitől megfosztott szépséges édesanya egyik napról a másikra öregasszonnyá vált, s férfit többé nem ismerve élte vezeklő, gyermekeiért, majd unokáiért aggódó és dolgozó, áldozatos életét 89 éves koráig. Az én drága nagyanyám.

Dédanyámat, nagyanyámat és édesanyámat életük keserves megpróbáltatásai során rendíthetetlen istenhitük segítette a túlélésben. Nemcsak a vasár- és ünnepnapra misékre jártak, de otthon is sokat imádkoztak, s reménykedtek abban, hogy imádságos és áldozatos életükre tekintve Isten megbocsátja bűneiket, és majd a mennyországba juthatnak.

Nagyanyám, valamint Kubó nagyapám húga és családjaik egymás közeleiben laktak, és az 1980-as évekig jó rokoni kapcsolatban maradtak. Ez csak a második nemzedék, tehát édesanyám és unokatestvérei megöregedésével, elhalálzásával szakadt meg. Így az 1950-es évek végén még én is voltam vőfély egy Kubó-ágról származó másod-unokatestvérem lakodalmában. Tehát amikor nagyapám 1921-ben váratlanul „előkerült”, a régi családi házukban lakó húgát kereste fel, s tőle értesült a feleségével történetéről, s ő jött át nagyanyámhoz, hogy megjöjjön a János, és szeretne látni benneteket. A találkozás szomorú volt. Nagyszüleim – az akkor 12 éves Erzsébet lányuk emlékezte szerint – kimondhatatlan fájdalommal pusztították meg egymást. Majd nagyapám hét éve nem látott lányait letérdeelve ölelte magához, és hosszú, hangos zokogásban tört ki. Lassan megnyugodva a házasság folytatását javasolta nagyanyámnak, de ő a mellette levő ötéves kisleányra mutatott, hogy ez nem lehetséges. Nagyapám erre csak legyintett, mondván: neki is van egy fia, akit magához kell vennie, mert az édesanyja meghalt. Ez azonban csak megerősítette nagyanyám elutasító álláspontját. Ő ugyanis azzal zárta le magában a történeteket, hogy miután a házasságtöréssel megszegte az oltárnál, Isten előtt tett esküjét, élete végéig vezekelnie kell. Így ez maradt a család utolsó találkozása. Nagyapám két faluval odébb költözött, és új családot alapított. Viszonylag hosszú élete során Szentmihályra többé nem tette be a lábát.

Apám, Kiss Ernő a Vas megyei Sorokpolányból származott, ahol az 1936-ban meghalt nagyapám, Kis Mihály cipész volt. Az ő apja állítólag Párkányból került a faluba. (Itt meg kell jegyezni, hogy nagyapám házassági anyakönyvi kivonatában, valamint apám születési anyakönyvi kivonatában és az annak alapján kiállított személyi igazolványában a vezetéknev egy s-sel szerepel. Apám azonban ezt a személyi igazolványában, és mindenütt, ahol csak tudta önhatalmúlag

átjavította két s-re, mert ő felnőtt kora óta így írta a nevét.) Apai nagyapám 1897-ben, 32 évesen vette feleségül a magyarul törve beszélő, 22 éves Maitz Jozsefát, aki 1912-ig 7 gyermeket szült. Ők valamennyien megérték az öreg kort, az édesanyjuk azonban 1918 végén meghalt. A legidősebb lányával elmentek fát szedni, de a hideg, szemerkélő esőben nagyon átfázott, s a spanyolnátha elvitte. A gyerekek mind szakmát tanultak (szakácsnő, pénzügyőr, kovács, szabó, szövőnő, asztalos), kivéve 1905-ben született apámat, aki a hat elemi elvégzése után csavargással töltötte az idejét. Ennek során, 19 éves korában a nemrég elkészült villanyvezetékek porcelánjain gyakorolta a célba dobást, olyan sikerrel, hogy a csendőrök előállították és felpofozták. Majd rábeszéltek az egyébként jó arcú és megjelenésű fiataalt, jelentkezzen csendőrnek. Apám igent mondott, s nagyon jó eredménnyel fejezte be a kiképzést, így csendőri szolgálatát szakaszvezetői rangban kezdhette. Zalába helyezték, a szomszéd falu, Pacsa – akkor járási székhely – csendőrőrsére, ahol kilenc évi szolgálat után elérte a törzsőrmesteri rendfokozatot. Egyik kollégája anyám unokatestvérét vette feleségül, s majdani apám az ő lakodalomuk alkalmával ismerkedett meg majdani édesanyámmal, ahol mint koszorúslány és vőfély alkottak egy párt.

Szüleim 1937 augusztusában kötött házassága apám 1973 áprilisában bekövetkezett haláláig tartott. Ez a 36 év azonban édesanyám számára – aki 29 évvel élte túl apámat – nagyon sok csalódást és szenvedést okozott. Egy csendőr törzsőrmester férj anyagi biztosságot, nyugodt életet ígért. Apámat azonban épp ekkor helyezték át egy Szentmihálytól messze levő csendőrőrsre, ahonnét nehezen tudta látogatni új szerelmét, anyámat, s ezért hirtelen dühében otthagya a csendőrséget, azaz leszerelt. Apám több megdondolatlan tette közül ez az egy utóbb szerencsésnek bizonyult. Ha ugyanis ő 1945-ig csendőr marad, és oly gyorsan emelkedik a ranglétrán, mint addig, a család sorsa, így az én továbbtanulásom lehetősége is bizonytalanná válik. 1936-ban viszont ez tragédia volt. Nemcsak anyám álmai váltak semmivé, de apám is munkanélküli lett. Miután anyám kikötötte: csak akkor házasodhatnak össze, ha „állami ember” lesz, apám elment az egyik pölöskei szegénynapra, ahol Teleki gróf fogadta a kérelmekkel hozzá fordulókat, és sikerült elérnie a gróf támogatását, amivel felvették a vasúthoz a legalacsonyabb munkakörbe, azaz takarított, jelzőlámpákat pucolt stb. az akkor még kis bányászfalu, Komló állomásán.

A nagy „lecsúszás” apámat is észre térítette, gyorsan tanulni kezdett, s letette a váltókezelői vizsgát. 1938 tavaszán Szabadegyházára (akkor Szolgaegyháza) helyezték, ahol váltókezelői lakást is kaptak. Itt született meg 1938 júliusában első gyermekük, akinek néhány hetes korában, egy ügyetlen orvos a nyakán levő kis sebet piszkálva megsértette az ütőerét, s ott vérzett el a vizsgálóasztalon. Bár édesanyámnak mint váltókezelő feleségének megvolt a kórházi szülészetre szóló beutalója, de nem mert elmenni, mert ebben a kórházban épp akkor halt bele a szülésbe egy szerencsétlen ismerős asszony. Anyámnak ez a falusias félelme azonban majdnem végzetesnek bizonyult. Újszülöttje ugyanis több mint négykilós volt. Ráadásul a vajúdni kezdő anyámhoz hívott

bábaasszony egy hajnalig tartó mulatságból érkezett, ledőlt a másik ágyra, és végigaludta ezeket a nehéz órákat. Így anyám tőle semmiféle tanácsot, segítséget nem kapott. Végre a bába is felriadt, s látva, hogy „majdnem elkéstünk”, igyekezett beindítani a szülést, s így az orvost is csak megkésve értesítette. A nagyon nehéz szülés közben édesanyám el is ájult, utána pedig súlyosan megbetegedett, a bábát elmarasztaló orvos pedig arra a következtetésre jutott, hogy valószínűleg nem lehet több gyermeke. Ez édesanyámat nagyon elkeserítette, s vallásos asszonyként járta a búcsújáró helyeket, így jutva el Máriabesnyőre, ahol szent Konrád szobra előtt fogadalmat tett, ha fiú gyermeke születik, Konrádnak fogják keresztelni. Ez lettem én 1941-ben. Hat év múltán egy öcsém is született.

A második világháború idején a Délvidék visszacsatolása után apámat – aki időközben letette az állomáskezelői és távírási vizsgákat is – többször áthelyezték. Így került 1941-ben a velem várandós édesanyámmal a ma Horvátországhoz tartozó Karancsra. Ott belebolondult egy nála 16 évvel fiatalabb 20 éves lányba, aki viszonzta szerelmét, az ártatlanságát is neki adva. Ezt apám úgy adta a rövid szentmihályi látogatásáról visszatérő édesanyám tudtára, hogy a véres lepedőt az ágyon hagyta. Édesanyám azonban a férje várakozása ellenére sem volt hajlandó elköltözni, erre apám kergetni kezdte, többször meg is verte, így kénytelen volt elmenekülni a lakásukból, és egy idős horvát házaspárnál húzódott meg, akiktől a tejet hordta. Másnap az esti vonat előtt kiment az állomásra, s a váróteremben, ahol volt egy-két utas, a jegykiadó ablakon át be mert kopogni apámnak, hogy rákérdezzen a hogyan továbbra. Apám válasza: Rövidesen itt a vonat, ha a kedvemben akarsz járni, menj ki a váltókhoz, és fekjüdj elé. Ez a születésem előtt kb. 10 nappal történt.

36 éves apám duhaj viselkedésének híre eljutott a feletteseihez is, így rövidesen vizsgálat indult ellene. Anyám hívására megérkezett nagyanyám, hogy segítsen, és villámhárító legyen a lánya mellett. Születésem előtt két nappal elkísérte édesanyámat Pécsre, aki most már igénybe vette a pécsi klinika szülészeti kapott beutalót. A kórházi felügyelet nagyon is fontosnak bizonyult, mivel édesanyám a szülése előtti kegyetlen megpróbáltatások következtében ideglázat kapott, s október 15-ei születésén után hosszú ideig lázas beteg volt. Így anyatejet sem kaphattam, bár bőségesen lett volna. Az orvosok nem jöttek rá a láz okára, csak amikor édesanyám elmondta a vele történeteket. Apám a törtétekből, hogy fia született alig fogott fel valamit: részegen meglátogatta anyámat a szülészeten, s az ágya szélére ülve aludt egy nagyot.

Október 20-án kereszteltek meg a pécsi Szent Ferenc plébánián, s a hónap végén haza engedtek bennünket a klinikáról. Közben Karancson folyt a fegyelmi vizsgálat, ami kiderítette, apám sikkasztott is, hogy pénzt adhasson fiatal szeretőjének. Helyzete egyre aggasztóbbá vált. Anyám az iroda melletti szobából hallgatózott, s ahogy később mesélte: apáddal egyre durvábban és hangosabban beszéltek. Úgy gondolta, hátha segít valamit a jelenléte, s benyitott az irodába. A vizsgálatot irányító, főintézői rangban levő tiszt udvariasan fogadta, tájékoztatta a vizsgálat állásáról, továbbá kitért arra, hogy apám kicsapongó viselkedése

miatt anyám nyilván elválk, s a kicsivel együtt elutazik a szüleihez. Édesanyám, aki mindenáron meg akarta őrizni házasságát, sírva fakadt. A vizsgáló tiszt rákérdezett: Mi a baj, nincsenek szülei, árva? Erre anyám csak a fejével biccentett, s ez a füllentő mozdulat mentette meg a családot, miközben én is hangot adtam a kiságyból. Nem akar elválkni? – hangzott meglepetten a kérdés. Anyám nemet intett. Akkor hogyan képzei a továbbiakat? Édesanyám javaslata: Helyezzék el az uramat innen nagyon messzire, olyan állomásra, amelynek a közelében nincs se falu, se kocsmá. Ekkor a vizsgálatot irányító főintéző a fal-fehéren vigyázban álló apámhoz fordult: Kiss, én a feleségére és a gyerekére való tekintettel elnézem magának az itteni disznóságait, de emberelje meg magát, mert én is szemmel tartom. Apám a szokottnál is hangosabb „igenissel” válaszolt. Így kerültünk a Katymár közeli Sándormajor állomásra, 1941 szilveszterén, ahol 1944 nyaráig laktunk. A főintéző is tartotta szavát, megjelent Sándormajorban, s örömét fejezte ki a helyre állt, családi élet láttán.

A történetek apámat is „megviselték”. Ahogy nagyanyámtól hallottam, akinek idős arcát egy pillanatra átfutotta a kangörccstől kínlódó férfiakat gúnyoló nők fiatalosan pajkos mosolya, ezt mondta: „Az a piszkos apád, hogy mennyire gyötrődött és vágyakozott az után a kis ribanc után. A jól fűtött irodában bundában ülve is rázta a hideg.” Végül kitavaszkodott, s lassan apám is kigyógyult szerelmi eltévelyedéséből. Messze volt a falu és a kocsmá, így szülei élete is nyugalmasabbá vált.

Nemes László: Fekete tölgy (Fosszília VIII.), 2021